

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԵՍ ՍՊԱՆՆԵՑԻ ԳՐԻԳՈՐ ԶՕՀՐԱՊԸ

Հետեւեալը վկայութիւնն է հայ հիւանդապահուհիի մը, որ ներկայ գտնուեցաւ Գրիգոր Զօհրապը սպաննող յիսնապետին վերջին ժամերուն: Վկայութիւնը առնուած է հետեւեալ պարագաներու տակ:

Ուրֆայի ոստիկան-զինուորներու յիսնապետը, որուն պաշտօն յանձնուած էր փնտրելու Զօհրապն ու Վարդգէսը, իր զազրելի արարքը գործելէ վերջ, երկարատեւ կը տառապի խղճի խայթէ, տեղէ տեղ կը փոխադրուի, սակայն միշտ կը հալածուի Զօհրապի ուրուականէն: Ի վերջոյ կը ղրկուի Երուսաղէմ, ուր նոյնպէս հանգիստ չի գտներ: Կը վարակուի բժախտաւոր տենդէ եւ կ'իյնայ հիւանդանոց, ուր հոգեվարքի

պահուն կ'ուզէ պարպել սիրտը: Եւ կը փնտռէ հայ մը, գաղտնիք հաղորդելու համար:

Վերջապէս այդ հիւանդանոցին մէջ ծառայող հայ հիւանդապահուհի մը կը բերուի իր սնարին մօտ: Մահամերձ ոճրագործը կը խնդրէ հայ հիւանդապահուհիէն փակել դուռն ու պատուհանները եւ գրի առնել իր վերջին խօսքերը:

Եւ հայ հիւանդապահուհին բառ առ բառ կը գրէ մահամերձ ոճրագործին պատմածները:

Ստորեւ նոյնութեամբ կու տանք հայ հիւանդապահուհիին կողմէ գրի առնուած ոճրագործ յիսնապետին խոստովանութիւնները:

Ուրֆայի մէջ ոստիկան-գօրաց յիսնապետն էի այդ օրերուն: Օր մը հրամանատարս զիս կանչեց եւ յայտնելէ վերջ թէ՝ գաղտնի հրահանգ մը պիտի տար, պաշտօնատան դուռը փակեց եւ բառ առ բառ ըսաւ.

«Վաղը առաւօտ կանուխ քեզի պիտի յանձնեմ երկու կալանաւորներ. երկունքն ալ պիտի փնտրենք, բայց այնքան գաղտնի պիտի գործադրես այդ առաքելութիւնը, որ ոչ ոք պիտի չիմանայ: Շատ առանձին եւ ամայի վայր մը պէտք է ընտրես մաքրագործելու համար զանոնք: Շատ վստահելի ոստիկան զինուոր մը պիտի ընկերանայ քեզի՝ գլուխ հանելու համար տրուած հրահանգը: Փնտրելէ վերջ զանոնք, պիտի անյայտացնէմ նաեւ դիակները:

Առանց անդրադառնալու տրուած որոշման եւ հրահանգին պատասխանատուութեան, զինուորական բարեւ մը

տալով համաձայնութիւն եւ պատրաստակամութիւն յայտնեցի: Գիշերը ամբողջ, սակայն, միտքս զբաղուեցաւ, որովհետեւ չէի գիտեր թէ որոնք պիտի ըլլային զոհերը:

Առտուն կանուխ, դեռ չլուսցած կառք մը եկաւ հրամանատարութեան շէնքին առջեւ, ուր հաւաքուած էին ֆաղափապետը, մեր հրամանատարը եւ ֆանի մը երեւելիներ: Կառքին մէջ նստած էին երկու մարդիկ, լաւ հագուած եւ ներկայաւանդ: Քաղաքային ու երեւելիները յարգանքով սեղմեցին անոնց ձեռքերը եւ բարի ճանապարհ մաղթեցին: Հրամանատարս, կառքը մեկնելէ առաջ, բարձրաձայն հետեւեալ ազդարարութիւնը ըրաւ ինծի.

«Յիսնապետ, ինչպէս առաջ ըսած էի քեզի, հրամաններս կէտ առ կէտ պիտի կատարես: Գիտես եւ, այս էֆէնտիները մինչեւ Տիգրանակերտ պիտի

տանիս հանիգստ եւ ապահով. եթէ ասոնց մագերուն թելին անգամ դաշող ըլլայ. գլուխնիդ կ'երթայ: Ամբողջ ճամբու տեւողութեան վերջին ծայր հոգ պիտի տանիք: չըլլայ որ անհանգստանան: Գիտես, արդէն քեզի ըսած էի պէտք եղածը»:

Լաւ կը հասկնայի թէ. հրամանատարս ինչ ըսել կ'ուզէր: Ես եւ զինուոր ընկերս մեր ձիերուն վրայ նստանք եւ կառքը սկսաւ քալել: Ճամբորդները շատ մտահոգ էին. երբեք չէին խօսեր: Կարծես կը նախագուշակէին իրենց գլուխը գալիքը: Երկուքն ալ խորիստ երեւոյթ մը ունէին. ինչպէս ըսի, լաւ հագուած էին. մէկը բոլորովին սեւ հագուստ մը կը կրէր:

Քաղաքէն հեռացած էինք: Կը զգայի թէ այլեւս ամէն ինչ ինձմէ կ'սկսէ: Ես պէտք էր որոշէի զանոնք փնտցնելու ձեւն ու վայրը: Հինգ ժամեր անցած էին արդէն: Ամայի ու անտառուտ ճամբաներէ կ'անցնէինք: Ճիշդ յարմար վայրը հասած էինք: Հրամայեցի կառապանին կանգ առնել: Իջանք ձիերէն եւ քաղաքէն քիչ հեռու վայր մը խնայեցինք: Կալանաւորներէն որ դուրս գային կառքէն: Իսկոյն դուրս եկան: Մէկը ընկերացաւ ինձի, միւսն ալ ընկերոջս: Մեր ձիերը յանձնեցինք կառապանին եւ յանձնարարեցինք սպասել մեր վերադարձին:

Ընկերս եւ ես մեր հետ առնելով ճամբորդները ուղղութեամբ դէպի անտառ. քիչ վերջ տարբեր ուղղութեամբ յառաջացանք: Ճամբայէն քաւական հեռացած էինք: Ընկերս հարկ եղած հրահանգները ստացած էր արդէն: Ամայի եւ անտառախիտ վայր մը կանգ առի: Կալանաւոր, որուն ու ըլլալը չէի գիտեր, հարցուց.

«Ինչո՞ւ կանգ առիք հոս, հասած ենք առաջին իջեւանին»:

Շատ կոշտութեամբ պատասխանեցի.

«Ձայնդ կտրի՛ր, հիմա կը տեսնես իջեւանը...»:

Մարդը հասկցաւ իրեն վերապահուած նախատագիրը եւ պաղատելով խնդրեց որ վայրկեան մը մտիկ ընէի իրեն: Եւ սկսաւ խօսիլ.

«Յիսնապետ, գիտեմ թէ դուն հրահանգի ենթակայ ես եւ ստիպուած ես կատարել պարտականութիւնդ. բայց, նախ գիտցիր թէ ես ո՛վ եմ: Ես Օսմանեան Խորհրդարանի անդամ Գրիգոր Զոհրապն եմ: Շատ մեծ ծառայութիւններ մատուցած եմ այս հայրենիքին: Շատերուն օգնած եմ եւ շատերուն փրկութեան նպաստած»:

Երբ «ես Գրիգոր Զոհրապն եմ» ըսաւ, սարսուռ մը զգացի մարմնիս վրայ: Շատոնց լսած էի իր անունը եւ թերթերու մէջ յաճախ կարդացած՝ Օսմանեան Խորհրդարանին մէջ անոր հռետորական նախերես եւ օրէնսգիտութեան մասին: Ուրեմն, կը մտածէի ինքնիրենս, այդ անգուգական, հանճարեղ մարդն էր որ քանի մը վայրկեան վերջ, իմ ատրճանակիս գնդակով գետին պիտի տապալէր կաղնիի մը նման...:

Կալանաւոր հասկցաւ գանկիս մէջ սկսած փոթորիկը եւ վարանումը: Շարունակելով իր պաղատագին խօսքերը, աւելի թախծոտ եւ տխուր շեշտով մը ըսաւ.

«Յիսնապետ, այժմ, շատ լաւ գիտեմ թէ զիս ոչնչացնելու հրաման ստացած ես. գուցէ քիչ վերջ, արդէն այս ձորին մէջ կամ այս անտառին խորը պիտի մեղցնես զիս. ես անգէն եմ եւ անպաշտպան: Բայց մատծիր, իմ մահս ի՞նչ օգուտ կրնայ բերել քեզի. դուն խիղճ ունիս, ինչպէ՞ս կրնայ թոյլատրել խիղճդ, բու կրօնդ, Գուրանը, որ անմեղ

մը առանց դատուելու եւ ինքնապաշտպանութեան առիթ ունենալու, մահուամբ պատժուելու... Յիսնապետ, եթէ գործադրես այդ անարդար եւ անմարդկային հրահանգը, խիղճդ քեզ պիտի տանջէ, մի՛նչեւ կեանքիդ վերջը պիտի տառապիս... պիտի զղջաս... Խղճիդ ձայնին հետեւիր եւ հրաժարէ գործադրելէ այդ եպերելի ծրագիրը: Եթէ խնայես կեանքս, կրնայ ըլլալ որ ողջ մնամ, ապրիմ. այն ատեն վստահ եղիր, պիտի վարձատրուիս առատութեամբ, դիրքդ ու աստիճանդ պիտի բարձրանայ: Յիսնապետ ետ կեցիր, խնայէ կեանքս...»:

Գրիգոր Զօհրապ լմնցնելէ վերջ վերի խօսքերը, գութ եւ ողորմութիւն հայցող մարդու մը պէս, կը նայէր աչքերուս եւ պատասխանի կը սպասէր:

Ո՛հ, չեմ գիտեր այդ վայրկեանին ինչե՛ր կ'անցնէին մտքէս. սկսած էի խղճահարիլ. կը մտածէի այդ պահունք-եթէ ես չգործադրէի հրամանը եւ ազատ թողէի այս մարդը, անպայման, ուրիշ տեղ մը, ուրիշի մը կողմէ պիտի ձերբակալուէր եւ երեւան պիտի ելլէր ամէն րան. շուտով պիտի հասկցուէր թէ՛ անոր ինքնութիւնը եւ թէ՛ ալ իմ պարտազանցութիւնս: Եւ ի՞նչ պիտի ըլլար հետեւանքը. ոչ միայն Գրիգոր Զօհրապը պիտի սպաննուէր այլ իմ գլուխս ալ պիտի թռէր:

Այդ միջոցին, երբ ես խորասուզուած էի այս մտածումներու մէջ, յանկարծ լսուեցաւ գէնքի ձայնը. ընկերս արդէն լրացուցած էր իր պարտականութիւնը... միւս կալանաւոր փռուած էր գետին... Անգիտակցաբար ձեռքս ուղղուեցաւ ատրճանակիս եւ վայրկեանապէս դուրս ելաւ գնդակը... Գրիգոր Զօհրապ տապալեցաւ. գնդակը ծակած էր կուրծքը: Ոչ մէկ բառ կրցաւ արտասանել: Աչքերը սակայն բաց էին եւ կարծես դեռ գութ կը հայցէին աւելի մեծ տառապանք եւ վախ պատճառելով

ինծի: Ա՛խ, չեմ կրնար բացատրել այդ րոպէին իմ զգացած սարսուռն ու սարսափը: Քարացած մնացի: Անէծք եւ վրէժ կը կարդայի այդ բաց աչքերուն մէջ: Արդեօք դեռ ո՞ղջ էր, կը տեսնէ՞ր զիս եւ կը զգա՞ր տառապանքս: Ուզեցի փակել այդ աչքերը: Դիակը քաշեցի քիչ անդին եւ գլուխը դրի տափարակ փաթի մը վրայ... Խոշոր եւ ծանր փար մը վերցուցի եւ իջեցուցի գլխուն, որ չխիջախուեցաւ եւ աչքերը այլեւս անհետացան...:

Գործադրած էի հրամանը: Կը մնար վերջին արարը: Զոհին ժամացոյցը եւ ունեցած դրամները կողոպտելէ վերջ, տեսայ որ մատանի ալ ունէր: Դժուար եղաւ հանել. ստիպուեցայ կտրել մատները, որպէս զի հանէի մատանին: Հագուստներն ալ հանեցի եւ եկայ ընկերոջս բով, որ նոյն ձեռով գլուխ հանած էր իր գործը: Հագուստները տուիմք կառապանին եւ դրամներն ու թանկագին իրերը մենք բաժնուեցանք: Այլեւս վերջացած էր մեր առաքելութիւնը: Հարկ եղած պատուէրները տալէ վերջ կառապանին, վերադարձանք Ուրֆա, ուր, իմ հրամանատարս ու մի քանի իսլամ երեւելիներ միայն գիտէին եղելութիւնը...»:

Բայց ինչ օգուտ, Գրիգոր Զօհրապի աչքերը գոցեցի այս երկրի վրայ, բայց չազատեցայ այն հալածանքէն ու խղճի խայթէն որ ունեցայ վերջին վայրկեաններուն: Շարունակ ինծի կը նային Զօհրապի աչքերը եւ կը կրկնեն. «Մի՛նչեւ կեանքիդ վերջը պիտի տառապիս խղճի խայթէն, հանգիստ չպիտի տեսնես...»: Այլեւս մոռցած էի կանոնաւոր բռնութիւնը. գիշեր ցերեկ երեւակայութեանս առջեւ կու գար Զօհրապի վերջին վայրկեանները... ա՛խ անոր աչքերը, որոնք գութ կը հայցէին ինձմէ: Հիմա անոնք ամէն վայրկեան կը հալածեն

զիս. ա՛խ Աստուած իմ, Աստուած իմ...: (Հայ հիւանդապահուհին ընդմիջելով այստեղ բուրժիսնապետի խօսքերը, կը յայտնէ թէ հիւանդը սկսած էր դողալ եւ հեկեկալ...):

Հոգեկան այս անտանելի տառապանքները ստիպեցին զիս որ հեռանալի ատեն մը Ուրֆայէն: Փոխադրուեցայ Հալէպ, սակայն, աւա՛ղ, հոն ալ Զօհրապի աչքերը հետապնդեցին ու հալածեցին զիս: Երկար ատենէ ի վեր կորսնցուցած էի բուն ու հանգիստս: Գիշերները, մութը կոխելուն պէս, Զօհրապի աչքերը կը տնկուէին առջեւ... եւ կը յիշէի Զօհրապի վերջին խօսքերը. «Յիսնապետ, կեանքիդ մինչեւ վերջը բուն եւ հանգիստ պիտի չունենաս եւ պիտի տառապիս»:

Կրկին խնդրեցի որ զիս հեռու տեղ մը փոխադրէին: Ելայ Երուսաղէմ, բայց ինծի հետ եկան նաեւ Զօհրապի աչքերը: Հալ ու մաշ եղայ. ախորժակս կորսնցուցի. տեւական դող ու սարսուռ: Սարսափելի գիշերէ մը վերջ,

«Լոյս» Ապրիլ 2002

առտուն այլեւս անկողնէս չկրցայ ելլել. զիս փոխադրեցին հոս՝ հիւանդանոց: Բժաւոր տենդէ վարակուած էի: Երեք օրէ ի վեր, հոգեվարժի մէջ եմ. բայց կրկին չի թողուր զիս Զօհրապի աչքը. ա՛հ գոնէ հանգիստ հոգեվարժ մը կը ցանկամ, բո՛յր, օգնէ ինձ, ումպ մը թոյն բեր, մեռնիմ, ազատիմ, Զօհրապի վրէժը թող լուծուի: Ահաւասիկ խոստովանեցայ բեզի, ես ոճրագործ մըն եմ, ես անխիղճ մարդասպան մը, բե՛ր, բե՛ր, ումպ մը թոյն բեր... ալ չեմ կրնար դիմանալ... ուժասպառ եմ, կուրծքս սեղմուած է, շունչ չեմ կրնար առնել, աչքերս սկսան մթագնիլ...

Ա՛հ, քիչ մը հանդարտեցայ հիմա... սկսայ շունչ առնել... աչքերս քացուեցան... ահաւասիկ Գրիգոր Զօհրապի աչքերը:

Ասոնք եղած են վերջին խօսքերը մարդասպան յիսնապետին, կամաց կամաց մարած է ձայնը, վերջին հոնդիւն մը, որմէ վերջ փակուած են աչքերը:

✕
✕ ✕

ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ԿՈՆԴԱԿ ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՀԱՅՈՑ

ԱՌԱՋԻՆ.- Ո՛ւր որ ալ ըլլաս, ի՛նչտեղ ալ գտնուիս, մի՛ մոռնար, յիշէ եւ ամուր կառչէ հայրենի սրբազան հողիդ, բազմադարեան մայրենի եկեղեցւոյդ, հոյակապ լեզուիդ եւ ազգային աւանդութիւններուդ. որոնք ցարդ խարիսխն եղան բոլոր կրկութեանդ, ասկէջ վերջն ալ հիմը պիտի ըլլան բոլոր ցոլութեանդ:

ԵՐԿՐՈՐԴ.- Գաղթալայրերուդ մէջ ուժ տուր նոր հայ եկեղեցիներու եւ հայ դպրոցներու կառուցման, իբր ցեղիդ պահպանութեան երկու գլխաւոր

ազդակները: Տուներու մէջ մի մոռնար խօսելու մայրենի հիասմանչ լեզուդ եւ սորվեցուր զաւակներուդ ալ, որպէս զի չօտարանան, չայլասերին եւ չկորսուին:

ԵՐՐՈՐԴ.- Մտքով, հոգիով եւ մարմնով ապրէ մահուր, առողջ, ժուժկալ եւ պարզ: Եղիր խնայող, որպէս զի երբ 5-6 տարիէն վերաշինուող Մայր Հայրենիք դառնալու աւետաքեր օրն հնչէ, բարոյական, մարմնական եւ նիւթական դրամագլխով երթաս Հայաստան, իբր նոր ու թարմ ուժ մը հայրենիքի շէնքին վրայ աւելցնելու բոլոր հետդ տարած